

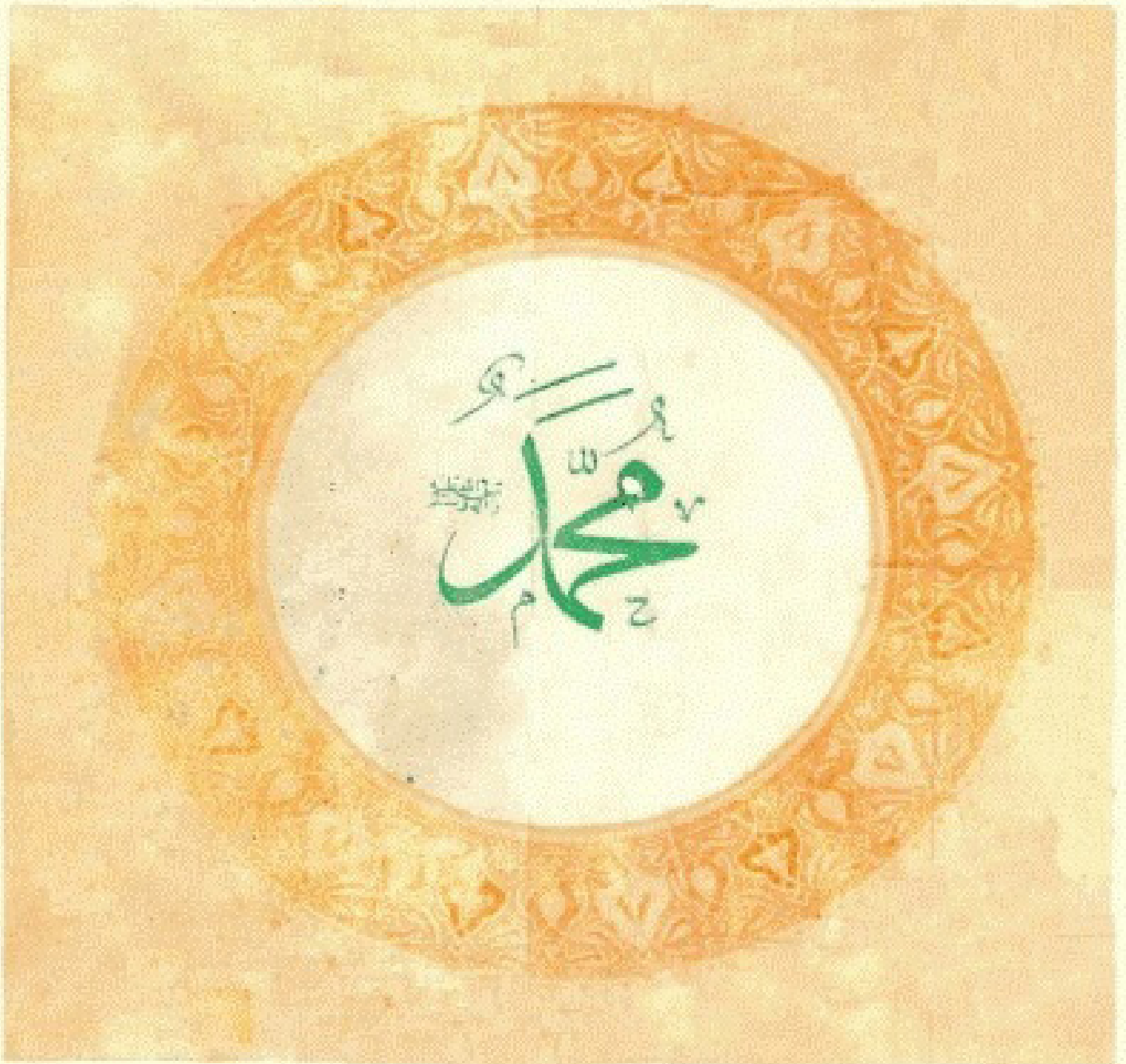

امشارات و انكساره تهران

۱۳۷۹

جلد پنجم

تاریخ پیامبر اسلام

تالیف

دکتر محمد ابراهیم ایوبی

- سرشناسه : آیتی، محمدابراهیم، ۱۳۴۳ - ۱۲۹۴
- عنوان و نام پدیدآور : تاریخ پیامبر اسلام / تالیف محمدابراهیم آیتی؛ تجدیدنظر و اضافات و کوشش ابوالقاسم گرجی
- مشخصات نشر : تهران: دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ، ۱۳۷۸ .
- مشخصات ظاهری : ک، ص ۷۶۵
- شابک : ۹۶۴-۰۳-۴۱۱۷-۷
- قیمت : ۲۵۰۰۰ریال
- وضعیت فهرست نویسی : فهرستنویسی قبلی
- یادداشت : ص.ع. به انگلیسی :
- Mohammad Ebrahim Ayati. The history of prophet Mohammed*
- یادداشت : کتابنامه به صورت زیرنویس
- موضوع : محمد(ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ا.ق. -- سرگذشتنامه
- شناسه افزوده : گرجی، ابوالقاسم، ۱۳۰۰ - ، مترجم
- شناسه افزوده : دانشگاه تهران. موسسه انتشارات و چاپ
- رده بندی کنگره : ۱۳۷۸ت ۲۹/۹/۲۲BP
- رده بندی دیویی : ۲۹۷/۹۳
- شماره کتابشناسی ملی : ۷۲۸۵-۷۸م

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمه چاپ اول

تاریخ پیامبر اسلام

خدای بزرگ را سپاس فراوان دارم که امکان چاپ و انتشار کتاب تاریخ اسلام اثر مرحوم دکتر محمد ابراهیم آیتی استاد فقید دانشگاه تهران را به همت آن دانشگاه و تجدیدنظر و اضافات استاد بزرگوار آقای دکتر ابوالقاسم گرجی در ایام خجسته برچیده شدن بساط کفر و ظلم ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی و پیروزی اسلام و آزادی أبناء این آب و خاک و استقرار جمهوری عدل اسلامی فراهم آورد.

اندکی پس از درگذشت مرحوم پدرم دفاتر این کتاب را برای چاپ به دانشکده هیئات دانشگاه تهران تقدیم کردم و دانشکده هم آنها را جهت اظهار نظر برای مرحوم استاد مجتبی مینوی فرستاد. ایشان پس از مطالعه کتاب، شرحی را که عیناً در اینجا خواهم آورد برای دانشگاه نوشتند و چاپ این کتاب را افنخاری برای دانشگاه تهران دانستند. دانشگاه هم چاپ آنرا تصویب کرد و قرارداد چاپ بسته شد. اما به علل فراوان مربوط به دوران تسلط طاغوت که بر خواننده محترم پوشیده نیست، چاپ کتاب، بارها و بارها با اشکالات و أحياناً کارشکنیهای برخورد کرد. به طوری که اینک پس از قریب پانزده سال که از درگذشت مرحوم مؤلف می گذرد در اختیار مسلمین فارسی زبان عموماً و اهل دانش و تحقیق در رشته های اسلامشناسی خصوصاً قرار می گیرد، مؤلفی که دانشمندان قول او را حجت می دانستند و خصوصاً در تاریخ یکصد ساله اول اسلام به گفته استاد شهید مرحوم مرتضی مطهری او را صاحب نظری کم نظیر یا حتی بی نظیر می شناختند، البته خواننده ارجمند ترجیه خواهد نمود که به علت درگذشت ناگهانی مؤلف، کتاب

حتی نسبت به دوران زندگی خود پیغمبر اکرم (ص) ناتمام ماند و تا پایان سال نهم هجرت را بیشتر شامل نشد و فضایی مهم سال آخر حیات رسول گرامی اسلام از قبیل قضیه حجة الوداع ، غدیر خم و حادثه فوت پیغمبر (ص) ناگفته ماند. قرار بود این وقایع توسط استاد معظم آقای دکتر ابوالقاسم گرجی که امکان چاپ کتاب در وضع حاضر با همت و تحقیق و تجدید نظر ایشان فراهم آمده است نگاشته شود و از این نظر هم نقصانی باقی نماند که متأسفانه به علت پیش آمد حادثه تصادف اتومبیل برای ایشان که منجر به چند ماه بستری شدنشان گردید این کار به چاپهای بعد موکول شد اما در عین حال ، ایشان تعدادی از وفود را که حضور حضرت نبی اکرم (ص) رسیده اند و مرحوم مؤلف نامی از آنها برده است ذکر نموده اند و نیز چنان که خود ایشان در مقدمه ای مخصوص بیان خواهند داشت کارهای علمی فراوانی از جمله : تغییر بسیاری از عبارات ، ترجمه اشعار و عبارات عربی ، ضبط اعلام تاریخی و جغرافیایی و أحياناً وجه ضبط آن ، ذکر منابع و مأخذ و تهیه فهرس متعدد و غیره روی این کتاب انجام داده اند که در نتیجه می توان این کتاب را مخصوصاً در زبان فارسی از بسیاری از جهات از بهترین کتابهای این قسمت دانست ، و خود من هم افتخار همکاری در تصحیح نمونه های مطبعی و تهیه و تدوین فهرس آن را داشته ام .

قرار بود ضمن این مقدمه شرح حال زندگی مرحوم پدرم رحمه الله علیه را به رشته تحریر در آورم اما شایسته دیدم که شرح حال ایشان را که به قلم آقای ابرج افشار در صفحه ۲۰۵ شماره هفتم مجله راهنمای کتاب در سال ۱۳۴۳ در مقام یادبود مشاراً لیه چاپ شده است و شاید بهترین شرح حالی باشد که از مرحوم آبتی در دسترس می باشد عیناً پس از نامه مرحوم استاد مجتبی مینوی در اینجا نقل کنم . ضمناً پاورقیهای این مقدمه از اینجانب می باشد .

در خاتمه لازم می دانم از زحمات جناب آقای شیخ علی آبتی که در کار پاک نویس دقیق نسخه خطی مؤلف همکاری فرموده اند صمیمانه تشکر نمایم .

اسماعیل آبتی

نامهٔ مرحوم استاد مجتبیٰ مینوی به دانشکدهٔ الهیات دانشگاه تهران

در خصوص اظهار نظر راجع به کتاب :

تاریخ پانزدهم اردیبهشت ۱۳۴۶

جناب آقای دکتر گلشن معاون دانشکدهٔ الهیات

به دستور جنابعالی مجده دفتر محنتی تاریخ اسلام از اجداد پیغمبر تا غزوهٔ تبوک و بیست و چهار وفد از وفودی که بعد از آن غزوه به حضور حضرت رسول آمدند ، تألیف مرحوم محمد ابراهیم آیتی مدرس دانشمند آن دانشکده را آقا زادهٔ آن مرحوم نزد اینجانب آوردند و بنده نظر اجمالی بآنها کردم .

۱- به عقیدهٔ بنده کتاب بسیار ارزنده است و مرحوم آیتی از روی عشق و علاقه و علم و دقت و تحقیق در باب آن کار کرده است و چاپ چنین اثری که صورت مسوده دارد و پاکتویس کردن آن به طوری که هیچ کم و کسر نشود و خلط و بیهوده در آن رخ ندهد، مستلزم عشق و علم و دقتی نظیر عشق و علم و دقت مرحوم آیتی است.

۲- کتاب، بسیار مفصل می شود. لاقلاً دو جلد پانصد صفحه ای که مخارج پاکتویس کردن و چاپ و حق تصحیح مطبعه و حق تألیف مرحوم آیتی را باید در نظر گرفت.

۳- تصحیح نمونهٔ مطبعه ای را هم در دقت و باسواد و علاقتند و عاشق و دینداری مثل آقای دکتر گرجی باید به عهده بگیرد و آنرا با همین مسودهٔ مؤلف مقابله کند و منتهای قید را داشته باشد که یک کلمه اشتباه نشود و حق امانت در آنچه از مرحوم آیتی باقی مانده است رعایت شود .

۴- گمان می کنم نمی توان این کتاب را جزء کارهای هادی و جاری انتشارات دانشگاه به جریان انداخت . بلکه باید اعتبار خاصی مثلاً از اعتبارهای سازمان برنامه برای کتب که می دهند خرج چاپ آن را تأمین کرد و یکی دو سالی را صرف چاپ آن کرد و البته می ارزد .

شرح حال مرحوم دکتر محمد ابراهیم آیتی به قلم آقای ایرج افشار در جلد هفتم مجله راهنمای کتاب

تحت عنوان

وفات دکتر محمد ابراهیم آیتی

دوست دانشمند ما دکتر محمد ابراهیم آیتی که نمونه‌ای کامل از مردان راه خدا و برگزیده‌ای از مردم پرهیزکار روزگار ما بود، در نیمه مهرماه در گذشت و ما را به سوک اندوه خود مبتلا ساخت.

گرچه امید اهل دانش و تحقیق برین بود که آن وجود نگرانقدر سالهای دراز بپاید و با نشر آثار ممتع و علمی، جامعه اسلامی و ایرانی را از ثمره تحقیقات و مطالعات خود مستفیض سازد، اما مرگی زودرس بر او روی آورد و دانش اندوزان آثار خود و دانشجویان مجلس درس را محروم ساخت.

مرحوم دکتر آیتی انسانی وارسته و سلیم النفس، بسیار صبور و سلیم، کم‌گویی و گزیده‌گویی و به حقیقت از مردان با کمال راستین در عهدی بود که از این خصایص و صفات نمونه‌های بسیار دیده نمی‌شود.

در تحقیق و تجسس علمی مردی دقیق و جویا بود. مزیت او در کارهای علمی برین بود که علم قدیم را با روش جدید آن چنان که پسند طبایع آبناء روزگار باشد جمع داشت و نیک در یافته بود که جامعه علمی کنونی چه حاجت و نیازی دارد و چگونه باید در عرضه کردن مسائل قدیمی قدم برداشت. نمونه کامل اثر او که بدین شیوه تدوین شده است رساله اجتهادی دکتری او را به نام «مقولات» (مبحثی از منطق) باید نام برد که با توجه به اصول بجا گفتن و به اندازه گفتن و به زبان روشن گفتن و مبتنی بر ماخذ قدیم و کتب

اروپائی تدوین کرده و انسوس که به روزگار نماند تا حسن اثر چنین اثر عالمانه‌ای را به چشم خویش بنگرد، آخرین ورق آن در مطبعه به طبع رسید و چند روزی پس از آن آخرین برگ حیات او در نور دیده شد.

مرحوم آیتی بیش از چند سالی نبود که به طهران آمده و با محیط ادبی و علمی تهران آشنائی یافته بود، اما نبکث انس یافته و چنان که باید شناخته شده بود و همگان بدو احترام می‌گذازدند.

آثارش که فهرست آنها در ذیل درج می‌شود جمله مورد توجه قرار گرفت:

- ۱- ترجمه تاریخ یعقوبی که جلد اول آن نشر شده است و طبع جلد دوم آن در شرف انتشار است* (جلد اول، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب ۱۳۴۲).
- ۲- ترجمه البلدان یعقوبی (تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب ۱۳۴۳).
- ۳- تصحیح تفسیر شریف لاهیجی (جلدهای ۳ و ۴، تهران، اداره کل اوقاف، ۱۳۴۰).
- ۴- آندلس با تاریخ حکومت مسلمین در اروپا (تهران، دانشگاه، ۱۳۴۱).
- ۵- افکار جاوید محمد*، ترجمه از انگلیسی (تهران، محمدی).
- ۶- جهان در قرن بیستم، ترجمه از انگلیسی (تهران، شرکت انتشار، ۱۳۴۲).
- ۷- گفتار عاشورا*** (تهران، شرکت انتشار، ۱۳۴۱).
- ۸- آئینه اسلام، ترجمه از عربی (تهران، شرکت انتشار).
- ۹- سرمایه سخن، ۲ جلد (تهران، اداره اوقاف، ۱۳۳۹).
- ۱۰- فهرست ابواب و فصول اسفار، مندرج در یادنامه ملا صدرا.
- ۱۱- مرجعیت و روحانیت (بাহمکاری چندتن) (تهران، شرکت انتشار، ۱۳۴۱).

* جلد دوم پس از چاپ این نوشته در مجله راهنمای کتاب، از طبع خارج شد. ضمناً کار مرحوم آیتی روی کتابهای تاریخ و البلدان یعقوبی، ترجمه و تفسیر و حاشیه نویسی با استفاده از متون عربی و انگلیسی هر دو بوده است.

** این کتابها فعلاً نایاب‌اند که به‌خواست خدا در مورد تجدید طبع آنها به‌زودی اقدام خواهد شد.

*** با همکاری جمعی از نویسندگان.

مرحوم آیتی دو کتاب مهمی را که در دست طبع داشت به اتمام رسانید و در گذشت: یکی جلد دوم تاریخ یعقوبی است که فهارس اعلام آن را هم تدوین کرد و دیگری «مقولات» رساله ختم تحصیلات دکتری که چاپش نا آخرین سطر تمام گشت و مقوله عمر آن آیت نجات و انسانیت هم به پایان رسید*.

مرحوم آیتی با دوستان با ایمان و صدیق خود در راه انتشار کتاب نیز همکاری داشت و یکی از بانیان «شرکت انتشار» بود که از مؤسسات خوب نشر و چاپ کتاب است. مرحوم آیتی پس از ختم تحصیلات قدیمی خود دوره «دانشکده معقول و منقول» را به اتمام رسانید و به اخذ درجه دکتری نائل آمد. در همین دانشکده تدریس می کرد و از مدرسان دانشمند و با ارزش بود و فقدان وی از این پس به نیکی محسوس خواهد بود. در سال ۱۳۴۱ در میان صحبت با جناب دکتر سیدفخرالدین شادمان گفتگو از مدارس و طرز تحصیل و تدریس قدیم بود ایشان می فرمودند چه خوب خواهد بود که عده ای از مدرسان علوم قدیم بدین مطلب پردازند و برای ضبط دقائق تاریخ اجتماعی ایران کیفیت تحصیل خود را بنویسند. به همین مناسبت از تنی چند من جمله مرحوم آیتی درخواستی که بی هیچ پیرایه شرح زندگی خود را بنویسند و اینک یادداشت آن مرحوم را که احتمالاً یگانه شرح حالی است که از خود باقی گذارده است در اینجا به طبع می رسانم. در گذشت چنین دانشمند علاقمند و نجیب مایه اندوه بسیار است و دوستان راهنمای کتاب برای او طلب غفران دارند.

ایرج افشار

* از دیگر کتب مرحوم آیتی، کتاب بررسی تاریخ عاشورا است که به همت و با مقدسه علمی و تحقیقی دانشمند محترم آقای علی اکبر غفاری دوبار توسط کتابخانه صدوق به طبع رسیده است. دیگر جلد های اول تا سوم کتاب گفتار ماه است که حاوی سخنرانیهای آن مرحوم و حضرت آیه الله طالقانی و استاد مطهری و استاد بهشتی و دیگر اساتید و دانشمندان در الجمن ماهانه دینی از مهرماه ۳۹ تا اسفند ۱۳۴۱ می باشد و توسط کتابخانه صدوق، تهران جنوب بازار مسجد امام به چاپ رسیده است. سه کتاب شهدای اسلام و خطبه های رسول اکرم (ص) به زبان عربی و نیز مجموعه سخنرانیهای ایشان در مورد شخصیت های برجسته عالم اسلام نیز از آثاری هستند که به چاپ نرسیده اند.

احوال محمد ابراهیم آیتی به قلم خود ایشان

هفت ساله بودم که پدرم: مرحوم شیخ محمد قاینی پیشناز قریه^۱ گازار (از توابع بیرجند) مرا برای فراگرفتن قرآن مجید و خواندن کتابهای فارسی مذهبی و اخلاقی از قبیل عین الحیات و جلاء العیون و حلیة المتقین مرحوم مجلسی نزد آخوند ملا عبدالله گزاری برد و به وی سپرد.

مقدمات عربی را تا آخر کتاب هدایه (در نحو) از مرحوم پدرم فراگرفتم. نه ساله بودم که پدرم در سوم ماه رمضان سال ۱۳۴۲ مرحوم شد.

شرح قطر و الفیه^۲ ابن مالک و کتاب سیوطی (شرح الفیه) و شرح جای را نزد مرحوم ملا عبدالله گزاری، و مرحوم ملا محمد ابراهیم بویگی خواندم.

سیزده ساله بودم که با اجازه^۳ مادرم برای ادامه^۴ تحصیل به شهر بیرجند رفتم و مدت پنج سال در مدرسه^۵ معصومیه^۶ بیرجند کتابهای حاشیه^۷ ملا عبدالله زدی، و مقداری از شمسیه (در منطق)، شرح نظام (در صرف)، مغنی اللیب (در نحو)، قسمتی از مطول تفتازانی (در معانی و بیان و بدیع)، معالم و قسمتی از کتاب قوانین (در اصول)، تبصره^۸ علامه و شرح لمه (در فقه) و مختصری حساب و هیئت، و مقداری از شرح سبعة^۹ معلقه را از مرحوم حاج شیخ محمد باقر آینی بیرجندی، و آیه الله حاج شیخ محمد حسین آیتی و مرحوم شیخ غلامرضا فاضل و آقای حاج شیخ محمد علی ربانی و مرحوم حاج ملا محمد دهکی فراگرفتم.

هیجده ساله بودم که برای ادامه^{۱۰} تحصیل به مشهد مقدس مشرف و در مدرسه^{۱۱} باقریه ساکن شدم.

بقیه^{۱۲} شرح لمه، و بقیه^{۱۳} مطول و قسمتی از فصول، و قسمت منطق شرح منظومه^{۱۴}

حاج مآلهادی سبزواری ، و آنگاه تمام سطح مکاسب شیخ (در فقه) و رسائل شیخ (در اصول) و کفایه^۱ مرحوم آخوند ملا محمد کاظم خراسانی و صمنا هیئت قدیم را نزد مرحوم حاج شیخ هاشم قزوینی و آقا شیخ مجتبی قزوینی و آیه الله سبزواری و آقای ادیب نیشابوری و مرحوم حاج شیخ حسن پایین خیابانی و برخی اساتید دیگر فرا گرفتم.

صمنا با درس خارج فقه و معارف مرحوم آقا میرزا مهدی اصفهانی آشنا شدم و باشوق فراوانی در حدود دو سال به درس پر بهره^۲ ایشان می رفتم.

در همین اوقات به درس شرح منظومه^۳ آقا میرزا مهدی فرزند مرحوم آقا بزرگ حکیم می رفتم و از این راه با فلسفه^۴ قدیم آشنا شدم.

آشنائی با متون عالی فلسفه^۵ قدیم از قبیل: شرح اشارات ، شفای بوعلی ، اسفار مرحوم آخوند ، در خارج از محیط طلبگی بود.

***

حوزه های درس ، هر گاه محدود به چند نفر و کم جمعیت بود ، غالباً در اطاقهای مسکونی مدارس ، و درسهای سطوح عالی و خارج که جمعیت بیشتری در آن شرکت می داشت بیشتر در مدرسهای نسبتاً وسیع مدارس که فرش آن در تابستان و زمستان منحصر به حصیر بود ، و یا در شبستانهای مساجد که نیز در تابستان و زمستان حصیر فرش و بسیار سرد بود و هرگز بخاری نمی دید ، تشکیل می گردید .

کسانی که اهل کار و تحصیل بودند تقریباً تمام وقتشان به درس خواندن و مطالعه کردن و مباحثه کردن همان درسها ، و (اگر خود از فضیلتی حوزه بودند) به درس گفتن برگزار می شد و فقط در هفته ای دو روز پنجشنبه و جمعه تعطیل بود ، که آن هم أحياناً با درسهای تعطیلی از قبیل ریاضیات و هیئت و تفسیر و حدیث و جزاینها می گذشت .

***

زندگانی طلبگی بسیار ساده و در عین حال پر نشاط برگزار می شد . در آن تاریخ کمتر افکار اجتماعی به محیط طلبگی راه داشت و گیرو داری هم اگر پیش می آمد از حدود

حجره‌های مدارس و مختصر حقوق ماهیانه تجاوز نمی‌کرد.

تا در بیرجند بودم، با این‌که مدرسه^۱ معصومیه^۲ اوقاف زیادی داشت، به طلبه^۳ مدرسه چیزی نمی‌رسید و متصدیان اوقاف تقریباً تمام در آمد موقوفه را می‌خوردند و زندگانی ساده^۴ طلاب منحصرأ از کمکهای پدران و مادرانشان می‌گذشت.

اما در مشهد مقدس، چون از طرفی موقوفات مدارس سرشارتر بود و از طرف دیگر متصدیان اوقاف آنجا مانند متصدیان اوقاف بیرجند به پشتیبانی امیر و وزیر* مطمئن و مستظهر نبودند، مختصر حق^۵ السکوت و قوت لایموتی به طلاب داده می‌شد، و روزی که وارد مشهد شدم، متصدی اوقاف مدرسه^۶ باقریه: آقا شیخ جواد شیخ الاسلامی اصفهانی به دیدن من آمد و از همان روز مبلغ سی ریال (که شهریه^۷ کامل آن مدرسه بود) حقوق ماهیانه برای من برقرار ساخت، و این مبلغ در آن تاریخ برای زندگی طلبگی متوسط یک نفر به خوبی کفایت می‌کرد:

---

* خفقان حکمفرما بر محیط دانشگاه در سالهای سیاه استبداد پهلوی اجازه نمی‌داد تا مرحوم پدرم به شرح مبسوط جنایات اسرای ظالم و فاسد خاندان علم در سرزمین اسیرزده (به قول استاد شهید چون سن زده یا وبازده) قاینات بپردازد. جنایاتی که دوران نخست وزیری امیراسدالله علم با از سرزمین قاینات فراتر نهاد و با فاجعه^۸ ۱۰ خرداد ۱۳۴۲ تمام کشور را غرق در ماتم ساخت و به پاس آن تا اواخر حیات ننگینش وزارت در بار کشیف محمد رضائی را بر عهده داشت.

بسمه تعالیٰ و به نستعین

کتاب حاضر که تألیف دوست ارجمند مرحوم : دکتر محمد ابراهیم آیتی ، استاد درگذشته دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران است در اثر کوشش چند ساله اینجانب و کارهای بسیاری که بر روی آن انجام داده و در زیر بدان اشارت خواهد رفت به صورت موجود در آمده است . الحقی در باب تاریخ زندگانی پیامبر بزرگوار اسلام ، به کتابی بدین کمال ، با استناد به منابع معتبر ، ابتناء بر مبانی شیعه امامیه و خصوصیات دیگر بویژه به زبان فارسی به آسانی نمی توان دست یافت .

نام کتاب را مرحوم مؤلف « تاریخ اسلام » نهاده است ، شاید قصد آن مرحوم این بوده که دوره ای از تاریخ اسلام تألیف نماید ولی این مقصود به تحقیق نه پیوسته است ، به نظر اینجانب مناسب است نام کتاب موجود تاریخ (یا سیره) پیامبر اسلام باشد ، چرا که تنها به تاریخ زندگی آن بزرگوار قناعت شده است و حتی متأسفانه برخی از وقایع مهم اواخر عمر آن حضرت ، مانند : حجة الوداع ، قضیه غدیر خم ، وقایع وفات آن حضرت و غیره آورده نشده است . اینجانب مصمم بودم در این حد آنرا تکمیل کنم متأسفانه جز با اضافه کردن صفحاتی ، به علت پیشامدی توفیق آن نیافتم ، از خداوند توفیق آنرا برای چاپهای بعد خواهانم .

در آغاز به علت کثرت مشاغل و برخی از تصورات از کار تحقیق در این کتاب سرباز میزدیم ولی حق دوستی مرحوم مؤلف و تشویق مرحوم استاد مجتبی مینوی و اصرار فرزندان برومند و دانشمند مرحوم دکتر آیتی : آقای دکتر اسمعیل آیتی اینجانب را از حالت دودلی خارج و بر این کار واداشت .

با توجه به کارهای انجام شده و با مقایسه کتاب موجود با نسخه اصلی بخوبی

می‌توان به‌رنج و زحمت اینجانب و کوشش فراوانی که در این راه بکار برده‌ام پی‌برد. کوتاه سخن این که اگر این بنده می‌خواست در این باب به تألیف مستقلی پردازد به یقین زحمت و کوششی که بکار می‌برد از زحمت و کوششی که تاکنون در راه آماده کردن این اثر بکار برده است بیشتر نبود.

کارهای انجام شده :

- ۱- تجدید نظر کلی و دقیق در سرتاسر کتاب و تصحیح و تغییر بسیاری از کلمات، تعییرات، نامها و جمله‌ها، تقریباً می‌توان گفت: صفحه‌ای از این کتاب وجود ندارد که احیاناً در مواردی از آن، این تغییرات و تصرفات انجام نگرفته باشد.
- این تصرفات غالباً تغییری در معنی نمی‌داد و تنها در جهت بهتر ساختن انشاء بود ولی احیاناً در معنی هم مختصر تغییری می‌داد ولی از این جهت که پیوسته بر منابع معتبر متکی بود به یقین مرحوم مؤلف راضی، و بعلاوه چون از جانب فرزند ارشد آن مرحوم: آقای دکتر اسمعیل آیتی که قیّم امور ایشان است و کالت تام داشتم به هیچوجه اشکالی بر آن متوجه نمی‌باشد.
- ۲- ترجمه بسیاری از اشعار و عبارات عربی از آیات و روایات و غیرها که مرحوم مؤلف، خود، آنرا ترجمه نکرده بودند.
- ۳- پاورقیهای توضیحی یا انتقادی بسیار با توجه به منابع معتبر.
- ۴- ضبط اعلام، شکل و اعراب کلمات و جمله‌های عربی که معمولاً مضبوط، مشکول و معرب نبود و یا احیاناً به‌طور نادرست ضبط و یا شکل و اعراب گذاشته شده بود.
- ۵- ذکر منابع مطالب و یا تکمیل منابع در مواردی که به‌طور ناقص منبع ذکر شده بود.
- ۶- در بسیاری از موارد: مطالبی در متن آمده بود که مناسب بود در پاورقی آورده شود این نوع مطالب به پاورقی برده شده است.
- ۷- توضیح و بیان شکل بسیاری از تعییرات و اصطلاحات تاریخی و جغرافیائی و تفسیر آنها.

۸- افزودن برخی از کلمات و عبارات با توجه به منابع معتبر، و نیز افزودن تاریخ وفات برخی از اعلام که تاریخ وفات آنها ذکر نشده بود.

۹- آوردن تعدادی از وفدها که به حضور رسول اکرم (ص) رسیده بودند و مرحوم مؤلف ذکری از آنها بیان نیاورده بود.

۱۰- تهیه ۱۱ فهرست با کمک آقای دکتر اسمعیل آینی برای چاپ در آخر کتاب. این فهرستها عبارت است از: فهرست آیات و سوره، فهرست اخبار و آثار، فهرست اشعار، فهرست مآخذ و کتب یادشده در متن، فهرست نامهای اخصاص، فهرست نامهای قبایل و جمعیتها، فهرست امکنه و ازمنه، فهرست غزوات و سراپا و ایام، فهرست وفدها، فهرست بنیادها و فهرست مطالب.

در پایان، بجا است چند نکته ذکر گردد:

۱- تعلیقات اینجانب غالباً با افزودن حرف «م» که علامت اختصاری «محقق» است به آخر پاورقی از پاورقیهای مرحوم مؤلف مشخص شده است. در مواردی که خود پاورقی از اینجانب نیست، ولی ذکر منبع از ناحیه اینجانب است حرف «م» در آخر پرانتزی واقع شده است که منبع در آن ذکر شده است.

۲- اینجانب در نظر داشتم برای هر یک از کارهای انجام شده نمونه‌هایی با اشاره به صفحات و سطور کتاب ذکر کنم ولی به جهت رعایت اختصار و به جهت این که چنان که اشاره شد حواشی اینجانب غالباً با حرف «م» مشخص شده است و به سهولت می‌توان به موارد کارهای انجام شده دست یافت لذا از آوردن نمونه برای کارهای انجام شده خودداری کردم ولی چون برخی از کارها از این راه بدست نمی‌آید لذا تذکر این نکته بجا است که تصرفات (کار اول) چنان که اشاره شد در تمام صفحات وجود دارد و احیاناً در برخی از صفحات در موارد متعددی این عمل انجام گرفته است. ضبط اعلام و شکل و اعراب کلمات و جمل (کار ۴) تقریباً همه و یا نزدیک به همه از اینجانب است. کلمات و عباراتی هم افزوده شده است (کار ۸) ولی مورد آن زیاد نیست؛ و بعلاوه درباره‌ای از موارد به این افزایش اشاره شده است.

۳- نظر به این که در پاورقیها برخی از کتب و احیاناً بعضی از اعلام تحت دو عنوان نام برده شده بود مثلاً: سیره حلیه و انسان العیون، سیره نبویه و سیره زینی دحلان، سیره النبی و سیره ابن هشام، و بر همین مبنی در فیشهایی هم که تهیه شده بود هر دو عنوان فیش شده بود لذا دوست عزیز می که این فیشها را برای درج در فهرست پاکنویس کرده است به اشتباه هر عنوانی را مستقل فرض کرده است، اینجانب این اشتباه را به این نحو جبران کرده ام که تحت هر عنوان، عنوان دیگر را در پرانتز آورده ام مثلاً: سیره حلیه (انسان العیون): ۳۹۸ ذ. . . و غیره. ضمناً همین نوع مسائل احیاناً منشأ اشتباه دیگری شده است مثلاً: بجای ارجاع به یکی از این نوع کتب مثلاً: السیره النبویه، به کتاب دیگر مثلاً: سیره ابن هشام ارجاع شده است، اهل مطالعه از این لحاظ به دیده اغماض نگریسته و معذورمان می دارند.

والسلام ابو القاسم گرجی

۱۳۵۸

فهرست مطالب

شمارهٔ صفحه	عنوان
الف - ب	مقدمه
۵۱	اجداد رسول خدا
۲۰	حنفاء مرشد
۱۹، ۱۸	شعراء معتقات
۲۴	اصطلاح شعب و قبیله و غیره
۲۵	مناصب قریش مقارن ظهور اسلام
۲۸	مبانی تاریخ عرب عند نانی و قریش
۵۱	پدر رسول خدا (ص)
۵۲	مادر رسول خدا (ص)
۵۳	رسول خدا (ص)
۵۳	میلااد رسول خدا (ص)
۵۶	دوران شیر خواری و کودکی پیامبر (ص)
۵۸	سفر رسول خدا به مدینه در شش سالگی
۶۱	سفر اول شام
۶۲	حوادث مهم دوران جوانی رسول خدا تا بعثت
۶۳	فیجار

صفحه

۶۶	حلیف الفضول
۶۸	سفر دوم شام و ازدواج با خدیجه
۷۰	ازواج پیامبر (ص)
۷۶	فرزندان پیامبر (ص)
۷۷	زید بن حارثه
۷۸	ولادت فاطمه دختر پیامبر (ص)
۷۹	تجدید بنای کعبه و تدبیر رسول خدا (ص) در نصب حجر الاسود
۸۱	علی در مکتب پیامبر (ص)
۸۳	رسول خدا در کوه حراء
۸۳	بعثت رسول خدا (ص)
۸۹	آغاز دعوت
۹۷	اسلام جعفر بن ابی طالب
۹۸	اسلام حمزه بن عبدالمطلب
۹۸	دارالتبایغ ارقم
۹۹	علی شدن دعوت
۱۰۰	انذار عشیره اقربین
۱۰۴	اخترین دستور
۱۰۸	سرمخت ترین دشمنان پیامبر اسلام
۱۲۰	پیشنهاد های قریش به رسول خدا
۱۲۵	نغمه های دیگر
۱۲۶	فکر تازه
۱۲۷	شکنجه های طاقت فرسا

صفحه	عنوان
۸۶۵	
۱۲۸	اخیرین بهره قریش از شکنجه‌ها
۱۲۹	آغاز گشایش
۱۲۹	نخستین مهاجران حبشه
۱۴۵، ۱۳۲	مهاجران حبشه در نوبت دوم
۱۴۵	مبلغان قریش
۱۵۱	نگرانی شدید قریش
۱۵۳	پیمان بی‌مهری و بیدادگری
۱۶۱	گشایش خدائی
۱۶۳	اسلام طُنْقِیل بن عَبْرودَومِی
۱۶۵	دامستان اَعَشِی
۱۶۶	نماینده‌گان نصاری
۱۶۷	نزول سوره کوثر
۱۶۸	وفات ابوطالب و خدیجه
۱۷۰	ازدواج رسول خدا با أمّ المؤمنین سَوْدَه و عایشه
۱۷۰	سفر رسول خدا به طائف
۱۷۲	واقعهٔ اِسْرَاء
۱۷۳	واقعهٔ مِعْرَاج
۱۷۵	واقعهٔ شِقِّ الْقَمَر
۱۷۵	دعوت قبائل عرب
۱۷۶	مقدمات هجرت و آشنائی رسول خدا با اهل یثرب
۱۷۸	نخستین مسلمانان انصار
۱۸۱	نخستین بیعت عقبه

صفحه	عنوان
۱۸۴	اسلام آوردن سعد بن معاذ و اُسَید بن حُضَیْمِر
۱۸۶	دومین بیعت عقبه
۱۸۸	جریان بیعت
۱۹۱	کسانی که در بیعت دوم عقبه شرکت داشتند
۱۹۸	زنانی که در بیعت شرکت داشتند
۱۹۸	دوازده نفر نقیب انصار
۲۰۲	آغاز هجرت مسلمین به مدینه
۲۰۲	پیشروان مهاجرین
۲۰۷	منزلهای مهاجرین در مدینه
۲۰۹	سوره‌های مکی قرآن
۲۱۱	شورای دارالندوه یا تصمیم نهائی قریش
۲۱۴	دستور هجرت
۲۱۶	لیلة المبيت
۲۱۷	نخستین منزل هجرت باغار ثور
۲۱۸	همسفران رسول خدا
۲۱۸	از غار ثور تا مدینه
۲۲۰	منزل قُدَیْنِد و اُمّ مَعْبِد
۲۲۱	جائزه قریش برای دستگیری رسول خدا
۲۲۵	بُرَیْدَة بن حُصَیْب اَسَلَمی
۲۲۵	سال اول هجرت
۲۲۵	ورود رسول خدا به مدینه
۲۲۸	بنای مسجد مدینه

۲۳۱	بقیة مهاجران
۲۳۲	شیوع اسلام در مدینه
۲۳۳	سوره‌های مدنی قرآن مجید
۲۳۴	قرار مسالمت آمیز مسلمانان و یهودیان مدینه
۲۳۵	قرار برادری میان مهاجر و انصار
۲۳۵	دشمنی یهود و منافقین با رسول خدا و مسلمانان
۲۳۷	سال دوم هجرت (بأسنة الأمر)
۲۳۷	تغییر قبله و وجوب زکات و روزه
۳۳۷	دستور جهاد و آغاز غزوه‌ها و سریته‌ها
۲۳۸	شماره غزوه‌های رسول خدا
۲۳۸	نام و ترتیب تاریخی غزوه‌های رسول خدا (ص)
۲۴۰	شماره سریته‌های رسول خدا
۲۴۰	نام و ترتیب تاریخی سریته‌های رسول خدا (ص)
۲۴۸	غزوه و دّان یا غزوه ابواء
۲۴۸	سریته عبیدة بن جراح بن مطّلب
۲۴۹	سریته حمزة بن عبدالمطّلب ، رمضان سال اول هجرت
۲۴۹	غزوه بواط ، ربیع الاول سال دوم هجرت
۲۵۰	غزوه عُسَیْبِرَه ، جمادی الأولى سال دوم هجرت
۲۵۱	سریته سعید بن ابی وقاص ، ذی القعدة سال اول
۲۵۱	غزوه سَفْوَان ، غزوه بَدْر اُولی ، جمادی الآخرة یا ربیع الاول سال دوم هجرت
۲۵۱	سریته عبدالله بن جحش ، رجب سال دوم هجرت

صفحه	عنوان
۲۵۳	غزوه بدر کبری هفدهم (یا نوزدهم) رمضان سال دوم
۲۵۴	أبوسُفیان و کاروان
۲۵۵	عکس العمل قُریش
۲۵۵	حرکت رسول خدا از مدینه
۲۵۷	أبوسُفیان در نزدیکی بدر
۲۵۷	قُریش در جُحُفَه
۲۵۸	پیام أبوسُفیان به قُریش
۲۵۸	بازگشت بنی زُهَیره از جُحُفَه به مکه
۲۵۸	بازگشت طالب بن اَبی طالب از جُحُفَه به مکه
۲۵۹	مُطعمین قُریش
۲۵۹	فرود آمدن قُریش در مقابل مسلمین
۲۶۰	سایبان رسول خدا
۲۶۰	روز جنگ و آمادگی قُریش
۲۶۱	پرچمداران قُریش
۲۶۱	صف آرائی رسول خدا
۲۶۲	صلح حجویان قُریش
۲۶۳	آتش افروزان جنگ
۲۶۳	آغاز خونریزی
۲۶۴	جنگ تن به تن
۲۶۴	جنگ مغلوبه
۲۶۵	وضع رسول خدا در جنگ بدر
۲۶۶	آیات مربوط به غزوه بدر کبری
۲۶۶	دستور خاص

۲۶۷

بلال حبشی و اُمیّة بن خلف

۲۶۸

مُعاذ بن عمرو و أبو جهل

۲۷۰

کشتگان قُریش در چاه بدر

۲۷۱

مسلمانان دوزخی

۲۷۲

غنیمتها و اسیران بدر

۲۷۳

مژده فتح در مدینه

۲۷۳

در منزل صفراء

۲۷۴

در منزل عِرق الظبیبه

۲۷۴

اسیران قُریش در مدینه

۲۷۴

مکه در عزای جگر گوشه های خود

۲۷۵

اندوه فراوان اهل کعبه را می کشد

۲۷۶

دو دستور سیاسی

۲۷۷

اقدام قُریش در خرید اسیران

۲۷۷

مُهَیْل بن عمرو

۲۷۷

عمّار بن اَبی سفیان

۲۷۷

أبو العاص بن ربیع بن عبد العزی بن شمس

۲۸۰

سراجم اسیران بدر

۲۸۲

داستان عمیر بن وهب

۲۸۴

نزول سوره انفال

۲۸۴

فهرست سپاهیان اسلامی در بدر

۲۹۰

شهدای مسلمانان در بدر

۲۹۰

کشته های قُریش در بدر

۲۹۱

اسیران قُریش در بدر

صفحه	عنوان
۲۹۲	اشعار بتدر
۲۹۳	غزوهٔ بنی سُلَیْم در کُذْر
۲۹۴	سریهٔ عُمَیْر بن عَدِیّ
۲۹۵	سریهٔ سالم بن عُمَیْر
۲۹۶	غزوهٔ بنی قَیْسِ نُفَاع
۲۹۷	غزوهٔ سَوِیْق (ذیحجهٔ سال دوم)
۲۹۸	دیگر حوادث سال دوم هجرت
۲۹۹	سال سوم هجرت
۲۹۹	غزوهٔ ذی اُمَیْر
۳۰۰	غزوهٔ بَحران
۳۰۱	سریهٔ عَمَد بن مَسَلَمَه
۳۰۴	سریهٔ زَیْد بن حَارِثَه (سریهٔ قَرَدَه)
۳۰۴	داستان مُحَبِّصَه و حَوَیِّصَه
۳۰۶	غزوهٔ اَحَد
۳۰۶	تفصیل مطلب
۳۰۷	جنبش قُرَیْش
۳۰۷	شعراي قُرَیْش در میان قبائل
۳۰۸	زنان قُرَیْش همراه سپاه
۳۰۹	انتشار حرکت قُرَیْش در مدینه
۳۰۹	پنجشنبه پنجم شوال
۳۰۹	جمعه ششم شوال
۳۱۰	آخرین تصمیم

صفحه	عنوان
۸۷۱	
۳۱۰	حرکت از مدینه
۳۱۱	پرچمداران مسلمین
۳۱۱	بازگشتن منافقین
۳۱۲	پیشنهاد انصار
۳۱۲	رسول خدا در شبیخان
۳۱۲	شب شبیه
۳۱۳	روز اُحد
۳۱۴	صف آرایی قریش
۳۱۴	خطبه رسول خدا
۳۱۴	آغاز جنگ
۳۱۴	نقش زنان قریش در جنگ
۳۱۵	پرچمداران قریش یکی پس از دیگری کشته می‌شوند
۳۱۶	بیچارگی قریش
۳۱۷	نتیجه معصیت و نافرمانی
۳۱۸	چهار نفر از قریش که بر کشتن رسول خدا همدستان شدند
۳۱۸	رسول خدا در پناه کوه
۳۱۹	یحیی بن یساف
۳۲۰	مأموریت علی بن ابی طالب
۳۲۰	شهدای اُحد
۳۲۱	چند نفر از شهدای اُحد
۳۲۲	هند و حَمَزَه
۳۲۲	ابوسفیان و حَمَزَه
۳۲۳	رسول خدا و حَمَزَه

صفحه	عنوان
۳۲۳	صَفِيَّةٌ وَ حَمْرُزَه
۳۲۴	به خاک سپرده شدن حَمْرُزَه
۳۲۴	حَمْنَه وَ حَمْرُزَه
۳۲۴	زنان أنصار وَ حَمْرُزَه
۳۳۳	داستان أمّ عُمارة
۳۳۳	داستان قَتَادَة بن نُعْمَان
۳۳۴	داستان قُرْزُمان منافق
۳۳۵	کشته‌های قُریش
۳۳۶	زنان أنصار
۳۳۷	رسول خدا در مدینه
۳۴۴	غزوه حَمْرَاءِ الْأَسَد (شوال سال سوم هجرت)
۳۴۴	موجب پیش آمدن این غزوه
۳۴۵	بزرگان أصحاب زخم‌داران را فرامی‌خوانند
۳۴۵	حرکت سپاه
۳۴۶	پیشتران سپاه و شهیدان این غزوه
۳۴۶	داستان مَعْبَد بن أَبِي مَعْبَد خُزاعی
۳۴۷	فرق حقّ و باطل
۳۴۷	گرفتاری ابو عَزّه شاعر
۳۴۸	داستان مُعاویة بن مُغیره
۳۴۸	دیگر حوادث سال سوم هجرت
۳۴۹	سال چهارم هجرت
	سریّه ابوسَلَمَه : عبدالله بن عبدالأسد المَخزومی در اول محرم سال
۳۴۹	چهارم هجرت

۳۵۰	سریهٔ عبدالله بن اُنَیس انصاری سلمی جهتی قضاعی بر سرا بوسنیان بن خالد بن نبیح هذلی در عرته
۳۵۲	سریهٔ رجیع (سریهٔ مرثد بن ابی مرثد)
۳۵۳	شهادت، حاصم و مرثد و خالد
۳۵۴	شهادت عبدالله بن طارق
۳۵۴	شهادت زید بن دینه
۳۵۵	شهادت خبیب بن عدی
۳۵۷	سریهٔ بشر معونه (سریهٔ منذر بن عمرو ساعدی)
۳۶۰	شهادت بشر معونه
۳۶۲	سریهٔ عمرو بن أمیهٔ فسری برای کشتن ابوسنیان
۳۶۴	غزوهٔ بنی نضیر ، ربیع الأول سال چهارم
۳۶۷	مسلمانان بنی نضیر
۳۶۷	عمرو بن جیحاش
۳۶۷	قرآن و بنی نضیر
۳۶۸	شعراء بنی نضیر
۳۶۸	غزوهٔ ذات الرقاع
۳۶۹	علت نامیده شدن این غزوه به ذات الرقاع
۳۷۰	سوه قصده نسبت به رسول خدا
۳۷۰	نماز خوف
۳۷۱	داستان جابر انصاری
۳۷۳	نموداری از پایداری مهاجر و انصار

۳۷۴	غزوه بدر الوعد
۳۷۵	اشعار مربوط به این غزوه
۳۷۶	دیگر حوادث سال چهارم هجرت
۳۷۶	سأل پنجم هجرت (سنة الأحزاب)
۳۷۶	غزوه دومة الجندل
۳۷۷	سبب پیش آمدن این غزوه
۳۷۷	قرارداد رسول خدا با عیینه بن حصن
۳۷۸	غزوه خندق
۳۷۸	پیش آمد غزوه احزاب
۳۷۹	احزاب و فرماندهانشان
۳۸۰	تصمیم رسول خدا (ص)
۳۸۴	اردوگاه احزاب
۳۸۵	عهد شکنی بنی قریظه
۳۸۶	اتمام حجّت
۳۸۷	زدیک شدن خطر
۳۸۸	پایداری انصار
۳۸۹	پاسداران زنان و کودکان
۳۸۹	فرماندهان قریش
۳۹۰	فارس یلیل
۳۹۵	اخوین تلاش دشمن
۳۹۶	زخمی شدن سعد بن معاذ

۳۹۷	صَتْبَةُ وَحَسَّانِ بْنِ ثَابِتٍ
۳۹۸	نُعَيْمِ بْنِ مَسْعُودٍ يَا وَسِيلَهُ خُدَائِي
۴۰۰	حُدَيْبَةُ بْنُ بَيَّانٍ فِي مِثْقَالِ دُشْمَنِ
۴۰۲	شَهَدَايَ غَزْوَةِ أَحْزَابٍ
۴۰۳	كُتِبَتْ هِيَ فِي مِثْقَالِ دُشْمَنِ فِي غَزْوَةِ أَحْزَابٍ
۴۰۴	أَشْعَارُ مَرْبُوطَةٌ بِغَزْوَةِ أَحْزَابٍ
۴۰۵	آيَاتُ مَرْبُوطَةٌ بِغَزْوَةِ أَحْزَابٍ
۴۰۸	غَزْوَةُ بَنِي قُرَيْظَةَ ، ذِي قَعْدَةَ سَنَةِ خَمْسِينَ
۴۰۹	پیشنهادهای کعب بن اسد
۴۱۰	لغزش ابولبابه
۴۱۱	تسلیم شدن بنی قریظه
۴۱۲	حکمیّت سعید بن معاذ و حکم او
۴۱۳	اجرای حکم سعید بن معاذ
۴۱۴	حیی بن اخطب بد فرجام
۴۱۴	زنی هم کشته شد
۴۱۵	بدبختی زبیر بن باطا
۴۱۶	دو نفر بخشیده شدند
	تقسیم غنایم
۴۱۷	شهادت بنی قریظه
۴۱۸	اشعار مربوط به غزوه بنی قریظه
۴۱۸	دو آیه از سوره احزاب مربوط به بنی قریظه است
۴۱۹	سریه ابو عبیده بن جراح فهبری به سیف البحر

۴۲۰

دیگر حوادث سال پنجم هجرت

۴۲۰

سال ششم

۴۲۰

سریه محمد بن مسلمه انصاری بر سرقراطاء

۴۲۲

سریه هکاشه بن محصن به غممر

۴۲۲

سریه محمد بن مسلمه به ذی القصه

۴۲۳

سریه سعد بن عباده خزرجی به غمیم

۴۲۳

سریه ابو عبیده بن جراح به دوکوه اجنا وسلمتی

۴۲۳

سریه ابو عبیده بن جراح به ذی القصه

۴۲۴

سریه ابو عبیده بن جراح به ذی القصه

۴۲۴

سریه زید بن حارثه به جموم

۴۲۵

سریه زید بن حارثه به عیص

۴۲۵

غزوه بنی لیحیان در جمادی الاولى سال ششم

۴۲۶

خط سپر رسول خدا

۴۲۷

سریه ابوبکر بن ابی قحافه به غمیم

۴۲۷

سریه عمر بن خطاب بر سرقاره

۴۲۸

سریه هلال بن حارث مزنی بر سربنی مالک بن فهمر

۴۲۸

سریه بشر بن سوید جهنی بر سربنی حارث بن کینانه

۴۲۸

غزوه ذی قرد در جمادی الاولى سال ششم

۴۳۱

شهدای غزوه ذی قرد

۴۳۱

کشته های دشمن

۴۳۲

نماز خوف

۴۳۲

بازگشت به مدینه

- ۴۳۲ سریهٔ زید بن حارثه به طرف بر سر بتی ثعلبیه
- ۴۳۳ سریهٔ زید بن حارثه به حِسمی بر سر جذام
- ۴۳۵ سریهٔ اول زید بن حارثه به وادی القری
- ۴۳۵ سریهٔ زید بن حارثه به مدین
- ۴۳۶ سریهٔ عبدالرحمان بن عوف به دومة الجندل
- ۴۳۷ سریهٔ علی بن ابی طالب (ع) به فدک بر سر بتی سعد بن بکر
- ۴۳۷ غزوهٔ بنی المصطلق در شعبان سال ششم
- ۴۳۸ تاریخ حرکت
- ۴۳۹ آغاز جنگ
- ۴۳۹ اسیران و غنائم
- ۴۳۹ نزاع مهاجر و انصار
- ۴۴۰ نفاق عبدالله بن ابی
- ۴۴۱ گزارش زید بن ارقم
- ۴۴۱ فرمان حرکت
- ۴۴۱ گرفتاری زید بن ارقم
- ۴۴۲ از مرئیس تا مدینه
- ۴۴۲ تفاوت پسر با پدر
- ۴۴۳ سورهٔ منافقون یا فرج زید بن ارقم
- ۴۴۴ داستان میثیس بن صبابه
- ۴۴۴ ام المؤمنین جویریّه
- ۴۴۵ برکت یک ازدواج
- ۴۴۶ اسلام آوردن حارث

صفحه	عنوان
۴۴۶	ولید فاسق
۴۴۷	ترجمه آیاتی از سوره حجرات
۴۴۸	عایشه می گوید
۴۵۱	سریه زید بن حارثه به وادی القریٰ بر سر امّ قریفه
۴۵۳	سریه عبدالله بن عتیق بر سر ابراهیم یهودی
۴۵۵	سریه اول عبدالله بن رواحه به خیبر
۴۵۵	سریه دوم عبدالله بن رواحه به خیبر بر سر بسیر بن رزام
۴۵۶	سریه کروز بن جابر فهری به ذی الجدر در تعقیب مردم عربینه
۴۵۸	غزوه حدیبیه و بیعت رضوان
۴۵۹	خبر تصمیم قریش
۴۶۱	سفرای قریش
۴۶۱	بدیل بن ورقاء خزاعی
۴۶۲	مکرز بن حنظل بن اخیف
۲۶۲	حلیس بن علقمه
۴۶۲	عروه بن مسعود ثقفی
۴۶۴	جاسوسان قریش
۴۶۴	سفیران رسول خدا (ص)
۴۶۴	خیراش بن امیه خزاعی
۴۶۴	عثمان بن عفان
۴۶۵	بیعت رضوان
۴۶۶	آخرین سفیر قریش
۴۶۶	جریان صلح حدیبیه

صفحه	عنوان
۸۷۹	
۴۶۷	صلحنامه
۴۶۸	داستان ابوجندل
۴۶۹	شهود صلحنامه
۴۷۰	پس از قرارداد صلح
۴۷۰	بازگشت رسول خدا و اصحاب به مدینه و نزول سوره فتح
۴۷۴	خدیجه
۴۷۴	داستان ابوبصیر ثقفی
۴۷۶	زنانی که پس از قرارداد صلح مهاجرت کردند
۴۷۷	اسلام عمرو بن عاص و خالد بن ولید و عثمان بن طلحه عبنبری بعد از فتح حدیبیه
۴۷۹	دعوت پادشاهان مجاور به اسلام
۴۸۵	گستاخی برادرزاده قیصر
۴۸۵	غوغای عوام روم و شهادت اسقف
۴۸۶	مشورت قیصر با دانشمندان مسیحی
۴۸۶	کنجکاوای قیصر
۴۹۱	گستاخی خسرو پرویز
۴۹۴	نامه نجاشی
۴۹۴	نامه شاه اسکندریه
۴۹۶	نامه حارث بن ابی شمر غسانی
۴۹۷	نامه هوزده بن علی
۴۹۸	نامه جلندی و فرزندانش
۴۹۸	نامه منذر بن ساوی

صفحه	عنوان
۴۹۹	نامهٔ جبَلَة بن ابْنِهم
۵۰۰	چند واقعهٔ دیگر در سال ششم هجرت
۵۰۰	سال هفتم هجرت (یا سنة الاستغلاب)
۵۰۰	غَزْوَةُ خَيْبَر
۵۰۲	مسير رسول اکرم از مدینه تا خَيْبَر
۵۰۲	آغاز جنگ و فتح قِلاعِ خَيْبَر
۵۰۴	سرفرازی امیرالمؤمنین علی (ع)
۵۰۵	أمّ المؤمنین صَفِيَّة
۵۰۶	فَدَاك
۵۰۶	قرار رسول خدا با مردم خَيْبَر و فَدَاك
۵۰۷	زینب دختر حارث
۵۰۸	غَزْوَةُ وادی القُرَى
۵۰۸	شهادت غَزْوَةُ خَيْبَر
۵۱۱	داستان اَسْوَد راعی : غلام سیاه شبان
۵۱۲	داستان شیرین حجاج بن عیلاط مُلَمّی
۵۱۳	نگرانی عبّاس بن عبدالمُطَلِّب
۵۱۵	غنائم خَيْبَر
۵۱۶	نَبِیاه
۵۱۶	مأموران بر آورد محصول خَيْبَر
۵۱۷	رسیدن جعفر بن ابی طالب از حبشه
۵۱۸	کسانی که نجاشی در دو کشتی به مدینه فرستاد

- ۵۱۹ سریهٔ ثُربته بر مره‌وازی در شعبان سال هفتم
- ۵۲۰ سریهٔ نجند (سریهٔ بنی کلاب)
- ۵۲۰ سریهٔ بشیر بن سعد (سریهٔ فدک) بر سر بنی مره
- ۵۲۱ سریهٔ زُبیر بن عوام بر سر بنی مره
- ۵۲۱ سریهٔ غالب بن عبدالله نیشی به مینمعه بر سر بنی عوال و بنی عبد بن ثعلبه
- ۵۲۲ سریهٔ بشیر بن سعد انصاری به یمن و جبار
- ۵۲۳ عمرة القضاء در ذی القعدة سال هفتم
- ۵۲۵ سریهٔ ابن ابی العوجاه بر سر بنی سُلَیم
- ۵۲۶ سریهٔ عبدالله بن ابی حذررد اسلمی به غابه
- ۵۲۶ سریهٔ مُحییصه بن مسعود به ناحیه فدک
- ۵۲۷ سریهٔ عبدالله بن ابی حذررد به اضم
- ۵۲۷ سال هشتم هجرت
- ۵۲۷ سریهٔ غالب بن عبدالله کاتبی لیشی به کندیله بر سر بنی ملوح
- ۵۲۹ سریهٔ غالب بن عبدالله لیشی به فدک بر سر بنی مره
- ۵۳۰ سریهٔ کعب بن عمیر غفاری به ذات اطلاق
- ۵۳۰ سریهٔ شجاع بن وهب اسدی به سیمی بر سر بنی عامر
- ۵۳۱ سریهٔ قطیبه بن حدیده به تباله بر سر بنی نخشعم
- ۵۳۱ غزوهٔ مؤته در جمادی الاولى سال هشتم
- ۵۳۴ روز جنگ
- ۵۳۷ بازگشت اصحاب سریه به مدینه
- ۵۳۷ شهدای غزوهٔ مؤته

- ۵۳۹ سخنانی پیرامون سریته مؤتة
- ۵۴۰ سریته ذات السلاسل
- ۵۴۱ سخنانی پیرامون سریته ذات السلاسل
- ۵۴۵ سریته ابو عبیدة بن الجراح بر سر جهنمه
- ۵۴۶ سریته ابو قتاده بن ربیع أنصاری به خنصره
- ۵۴۶ سریته ابو قتاده (سریته ابن ابی حذررد) به بطن لضم
- ۵۴۸ غزوه فجع مکه در رمضان سال هشتم
- ۵۴۹ بیان شکنی قریش
- ۵۴۹ دادخواهی خزاعه
- ۵۵۰ چاره جوئی قریش
- ۵۵۱ ابوسفیان بیچاره
- ۵۵۲ دستور بسیج
- ۵۵۲ حاطب بن ابی بلتعه
- ۵۵۳ حاطب گنهگار
- ۵۵۴ بسیج عموی
- ۵۵۴ شماره سپاهیان اسلامی
- ۵۵۵ حرکت از مدینه
- ۵۵۵ حیرت عباس بن عبدالمطلب
- ۵۵۵ ابوسفیان بن حارث و عبدالله بن أمیه
- ۵۵۶ اسلام ابوسفیان اموی
- ۵۵۹ ورود سپاهیان اسلامی به مکه
- ۵۶۰ نادانی جوانان قریش
- ۵۶۱ پرچم امان

۵۶۱	کسانی که باید کشته شوند
۵۶۵	در خانه امّ هانی
۵۶۶	رسول خدا در مسجد الحرام
۵۶۶	تاریخ فتح مکه
۵۶۸	رسول خدا در کعبه
۵۶۸	رسول خدا بر در کعبه
۵۷۰	اذان بلال
۵۷۱	تجاوز خُزاعه
۵۷۱	نگرانی انصار
۵۷۲	سوء قصد
۵۷۲	فانحان مکه
۵۷۳	اشعار
۵۷۳	اسلام عباس بن مرداس سلمی
۵۷۳	سریه های پس از فتح
۵۷۴	ترتیب و تفصیل سریه ها
۵۷۴	سریه خالد بن ولید به نخله یمانیه برای شکستن بت عنزی
۵۷۴	سریه عمرو بن عاص به رهاط برای ویران کردن بتخانه سواع
۵۷۵	سریه سعید بن زید اشتهلی به مثلث بر سر مناة
۵۷۵	سریه خالد بن سعید بن عاص به عرنة
۵۷۶	سریه هشام بن عاص به یلملم
۵۷۶	سریه غالب بن عبدالله بر سر بتی مدلیج
۵۷۶	سریه عمرو بن أمیة ضمیری بر سر بتی دبل
۵۷۷	سریه عبدالله بن سهیل بن عمرو بر سر بتی عارب
۵۷۸	سریه نعبلة بن عبدالله لیبی بر سر بتی ضمیره

- ۵۷۸ سربیه، خالد بن ولید به غم‌بصاء بر سر بتی جلد نیمه
- ۵۸۱ غزوهٔ حنین و هرازن درشوال سال هشتم
- ۵۸۳ دستور تحقیق
- ۵۸۳ تصمیم حرکت
- ۵۸۴ حرکت به سوی حنین
- ۵۸۴ ذات انواط یا تکرار تاریخ
- ۵۸۵ مقدمات جنگ
- ۵۸۶ هجوم ناگهانی هوازن و فرار مسلمانان
- ۵۸۸ رسول اکرم در میدان جنگ
- ۵۸۸ شهادت مکیان
- ۵۸۹ زنانی که مردانه می‌جنگند
- ۵۸۹ بازگشت فراریان
- ۵۹۰ نزول فرشتگان
- ۵۹۰ جلوگیری رسول خدا از کشتن زنان و کودکان و فرزندان
- ۵۹۰ سرانجام هوازن
- ۵۹۱ اسیران و غنائم
- ۵۹۱ شهدای غزوهٔ حنین
- ۵۹۲ شیپاه خواهر شیری رسول اکرم
- ۵۹۳ اشعار مربوط به غزوهٔ حنین
- ۵۹۳ سربیهٔ ابوعامر اشعری به اوطاس
- ۵۹۴ سربیهٔ طفیل بن عمرو دوسی بر سر ذی‌الکفین
- ۵۹۵ سربیهٔ ابوسفیان بر سر طائف

- ۵۹۵ سریتة امیر المؤمنین علی بن ابی طالب برای شکستن بنها از طائف
- ۵۹۶ سه داستان عبرت انگیز
- ۵۹۷ سراقه بن مالک بن جُعشم مدلیجی
- ۵۹۷ خزوه طائف در شوال سال هشتم هجرت
- ۵۹۸ بردگان مسلمان
- ۵۹۹ شهدای خزوه طائف
- ۶۰۰ آزادی شش هزار اسیر هوازن
- ۶۰۲ اسلام مالک بن عتوف نصری
- ۶۰۲ تقسیم غنائم
- ۶۰۶ خرده گیری کوتاه نظران
- ۶۰۷ عمره رسول خدا (ص)
- ۶۰۸ بازگشت رسول خدا به مدینه
- ۶۰۸ اسلام کعب بن زهیر بن ابی سلمی مزی
- ۶۱۰ دیگر وقایع سال هشتم
- ۶۱۱ سال نهم هجرت
- ۶۱۲ سریتة عبید بن حصین فزاری بر سریتي العنبر
- ۶۱۴ سریتة ضحاک بن سفیان کلابی بر سریتي کلاب
- ۶۱۴ سریتة ای که ثمامه بن اثال حسنی را اسیر گرفت
- ۶۱۶ سریتة علقمة بن مُجرز مدلیجی بر سر مردی از حبشه
- ۶۱۷ سریتة علی بن ابی طالب ع برای ویران کردن بتخانه فُلس بر سر قبیله طیبی
- ۶۱۸ سریتة عکاشة بن محصن بن حرثان اسدی به جناب
- ۶۱۸ خزوه تبوک در رجب سال نهم

صفحه	عنوان
۶۱۹	جدّ بن قَبِيص منافع
۶۲۰	منافقان کارشکن
۶۲۰	انجمن منافقان
۶۲۰	گریه کنندگان
۶۲۲	بادیه نشینان بهانه جو
۶۲۲	توانگران بهانه جو
۶۲۳	هزینۀ جنگ
۶۲۴	فرستادگان رسول خدا
۶۲۵	جانشین رسول خدا در مدینه
۶۲۵	حدیث منزلت
۶۲۶	عبدالله بن ابیّ و منافق
۶۲۷	عیدۀ و عیدۀ مسلمانان در جنگ تبوک
۶۲۷	أبو خَبِشَمَة
۶۲۸	همسفران منافق
۶۳۱	داستان أبو ذَرّ غِفاری
۶۳۱	رسول خدا (ص) در تبوک
۶۳۲	اهل ایلته و جترباء و أذْرَح
۶۳۲	سریۀ خالد بن ولید بر سرأ کَبْدِر بن عبدالمکک به دومة الجندل
۶۳۳	أصحاب عَقَبَة
۶۳۵	مسجد ضیوار
۶۳۷	مسجدهای رسول خدا از مدینه تا تبوک
۶۳۹	سه گنهکار خوش عاقبت
۶۴۷	شعبان سال نهم

صفحه	عنوان
۸۸۷	
۶۴۷	ذی قعدة سال نهم
۶۴۷	ذی حجة سال نهم و سوره براءت
۶۵۰	وفدهای عرب :
۶۵۰	وفد مزیننه
۶۵۰	وفد اسد
۶۵۱	وفد تمیم
۶۵۱	وفد عبس
۶۵۱	وفد فزاره
۶۵۲	وفد مره
۶۵۲	وفد ثعلبه
۶۵۳	وفد محارب
۶۵۳	وفد سعد بن بكر
۶۵۵	وفد كلاب
۶۵۵	وفد رؤاس بن كلاب
۶۵۵	وفد عقيل بن كعب
۶۵۷	وفد جعدة بن كعب
۶۵۷	وفد قشير بن كعب
۶۵۷	وفد بنی بکاء
۶۵۸	وفد بنی كسانه
۶۵۹	وفد بنی عبد بن عدی
۶۵۹	وفد أشجع
۶۶۰	وفد باهله
۶۶۰	وفد سلیم

۶۶۳	وفد هیلال بن عامر
۶۶۳	وفد بنی عامر بن صعصعه
۶۵۶	وفد ثقیف
۶۶۹	وفدهای ربیعه : وفد عبدالقیس
۶۷۰	وفد بکر بن وائل
۶۷۱	وفد تغلب
۶۷۱	وفد بنی حنیفه
۶۷۲	وفد بنی شیبان
۶۷۵	شرفیابهای اهل یمن
۶۷۵	وفد طبری
۶۷۷	وفد نجیب
۶۷۸	وفد خوئلان
۶۷۹	وفد جعفی
۶۸۰	وفد صداء
۶۸۱	وفد مراد
۶۸۱	وفد زبید
۶۸۲	وفدهای دیگر
۶۸۳	فهارس
۶۸۵	فهرست آیات و سوره‌ها
۶۹۲	فهرست اخبار و آثار
۶۹۸	فهرست اشعار
۷۰۴	فهرست مآخذ و کتب
۷۱۷	فهرست نام‌الخاص

صفحه	عنوان
۸۸۹	
۸۰۳	فهرست قبائل و جمعیتها
۸۲۶	فهرست مکانها و زمانها
۸۴۹	فهرست مخزوات و سرینه‌ها
۸۵۷	فهرست وفدها
۸۶۱	فهرست بنها
۸۶۳	فهرست مطالب
۸۹۰	غلطنامه